

Kulturna povijest Fažane

Arizanović, Vedran

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:753519>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-24**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke
studije

VEDRAN ARIZANOVIĆ

KULTURNA POVIJEST FAŽANE

Završni rad

Pula, 2018.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke
studije

VEDRAN ARIZANOVIĆ

KULTURNA POVIJEST FAŽANE

Završni rad

JMBAG: 0303045809

Studijski smjer: Kultura i turizam

Kolegij: Kulturno-povijesni spomenici

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: nacionalna i svjetska ranonovovjekovna povijest

Mentor: prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, prosinac 2018.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Vedran Arizanović, kandidat za prvostupnika Kulture i turizma, izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Završnoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, te ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad na bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli 1. prosinca 2018.

IZJAVA

o korištenju autorskoga djela

Ja, Vedran Arizanović, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj završni rad pod nazivom „Kulturna povijest Fažane“ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

U Puli 1. prosinca 2018.

SADRŽAJ

UVOD	1
1. KULTURNA POVIJEST FAŽANE	2
1.1. O Fažani	2
1.2. Kulturni spomenici Fažane u vrijeme Rima – antičko doba	5
1.2.1. <i>Antička rimska uljara</i>	7
1.2.2. <i>Keramičarsko – opekarska peć</i>	8
1.2.3. <i>Rimska vila u Valbandonu</i>	11
1.3. Kulturni spomenici Fažane iz srednjega vijeka	13
1.3.1. <i>Srednjovjekovna romanička crkva sv. Kuzme i Damjana</i>	13
1.3.2. <i>Crkva sv. Marije Karmelske</i>	16
1.3.3. <i>Crkva sv. Elizeja</i>	18
1.4. Fažana u vrijeme Italije	19
1.5. Fažana u 21. stoljeću	21
1.6. Suvremeni kulturni spomenik Matu Parlovu iz 2018.	23
2. KULTURNI SPOMENICI BRIJUNSKOG OTOČJA – SASTAVNI DIO FAŽANE	
24	
2.1. Kulturno-povijesna baština Brijuna	25
2.2. Rimska vila u zaljevu Dobrika na Brijunima	26
2.3. Rimska vila u zaljevu Verige na Brijunima	27
2.4. Crkva sv. Germana	30
ZAKLJUČAK	31
POPIS SLIKA	33
POPIS LITERATURE	34
SAŽETAK	37
SUMMARY	40

UVOD

Tema su ovoga završnog rada kulturni spomenici Fažane. Cilj rada je prikazati i objasniti ih. Fažana je maleni gradić koji se nalazi na jugozapadnom dijelu Istre, u okolici grada Pule, te kao općina obuhvaća naselja Fažanu, Valbandon, Stanciju Barbo i Šuridu. Fažani oduvijek pripada otočje Brijuni, iako to još nije zakonski definirano (otočje zakonski pripada Gradu Puli), Fažana je glavna spona Brijuna s kopnom. Od pamtivijeka gradić ima burnu povijest koja je iza sebe ostavila bogatstvo kulturno – spomeničke baštine.

U prvom dijelu rada bit će riječi o Fažani i njezinim kulturnim spomenicima koji se vežu za brojna povijesna razdoblja. Kulturne i spomeničke vrijednosti Fažane u vrijeme Rima – antičkog doba čine: antička rimska uljara, keramičarsko – opekarska peć i rimska vila u Valbandonu. Kulturni spomenici Fažane iz srednjega vijeka, koji imaju sakralnu vrijednost su srednjovjekovna romanička crkva sv. Kuzme i Damjana, crkva sv. Marije Karmelske i crkva sv. Elizeja. Fažana u vrijeme Italije veže se uz razdoblje pružanja otpora fašizmu pa je u spomen poginulom stanovništvu podignut spomenik palim borcima i žrtvama fašizma u Fažani. U sjećanje na procvat gospodarstva u istom razdoblju napravljen je spomenički Park srdela, u kojemu se nalaze brojne skulpture na tu temu, čiji je ulov dio tradicije već stoljećima. Od suvremenijih spomenika u Fažani je podignut spomenik boksaču Mati Parlovu 2018.

U drugom dijelu rada pažnja je usmjerena na kulturne spomenike Brijunskog otočja kao sastavnog dijela Fažane, pri čemu će biti riječi o kulturno-povijesnoj baštini Brijuna, s posebnim osvrtom na rimsku vilu u zaljevu Dobrika na Brijunima, na rimsku vilu u zaljevu Verige na Brijunima te na crkvu sv. Germana.

Prilikom izrade rada korištena je metoda analize i sinteze, povijesna metoda te metoda deskripcije.

1. KULTURNA POVIJEST FAŽANE

Općina Fažana ima bogatu povijest zahvaljujući dobrom geografskom položaju, okruženošću morem te plodnim poljima, uslijed čega je bila primamljiva rimskim civilizacijama koje su se u vrijeme antike naseljavale na to područje. Iz razdoblja antike preko arheoloških iskopina otkriveni su brojni lokaliteti i ostaci proizvodnih predmeta (fažansko područje je bilo jedno od poznatijih proizvodnih i izvoznih središta maslinova ulja, dok su na Brijunima boravili rimski patriciji i carevi), što čini spomeničku kulturu Fažane. Osim antičkog razdoblja poznati su brojni kulturni spomenici iz razdoblja srednjega vijeka koje je obilježeno ostacima sakralnog graditeljstva i dokaz je duboke ukorijenjenosti kršćanstva u stanovništvo. Nakon srednjega vijeka, za Fažanu je bilo važno razdoblje utjecaja Italije (bila je zauzeta od strane Talijana). Više o Fažani i navedenim povijesnim razdobljima, koja su ostavila kulturno -spomeničkog traga na Fažanu, bit će u nastavku.

1.1. O Fažani

„Općina Fažana u Istarskoj županiji, Republici Hrvatskoj, zaprema zajedno s Valbandonom 13, 86 km² površine.“¹ Općina se proteže morskom obalom od uvale Runci do perojskog priobalja.

Naziv Fažana potječe od starih naznaka Phasiana i Vasianum, čiji korijeni leže u riječima fazan (lat. Phasianus colchicus) ili poljska ptica, koji su rasprostranjeni po fažanskim šumskim i poljskim područjima. Fazan je ptica koja je iz Srednje Azije donesena u Europu u vrijeme antičkog Rima.

Fažana je grad koji je smješten na jugozapadnom dijelu zapadne obale Istre, u Fažanskom kanalu, mala je luka i ribarsko mjesto koje se nalazi nedaleko grada Pule (8 km sjeverozapadno) te je polazna luka za otočje Brijuni koje je nacionalni park s atributima Zemaljskoga raja. Fažanu zovu još i biserom zapadne obale najvećeg

¹ *Smještaj, klima, stanovništvo*, dostupno na: <http://www.fazana.hr> (4. svibnja 2018.).

hrvatskog poluotoka.² Fažana je nekada bila ribarska luka smještena uz Fažanski kanal, a stanovništvo se bavilo ribarstvom i ratarstvom.

Na slici 1. prikazan je današnji geografski smještaj grada Fažane.

Fažana je smještena na niskoj obali, a s mora je dobro zaštićena Brijunskim otocima. U unutrašnjosti na pitomim brežuljcima zasađeni su voćnjaci, vinogradi i maslinici; u krajoliku dominiraju borovima pošumljene površine.³

Slika 1: Geografski položaj Fažane

Izvor: *Dobrodošli u Fažanu*, dostupno na: <http://www.fazana-brijuni.com/welcome.htm> (4. svibnja 2018.)

Fažana ima bogatu kulturnu povijest jer je zbog smještaja bila na udaru Rimljana, Bizanta, Mlečana te vojne i civilne vlasti Austro –Ugarske.

“Južna Istra, tj. Puljština, zanimljivo je područje koje se dijelom svoje spomeničke baštine, poglavito sakralne, izdvaja i jasno definira prema ostatku Istre.”⁴ Ovo treba imati na umu kada se analiziraju zidne slike u crkvi sv. Kuzme i Damjana i sv. Marije Karmelske, o kojima će biti više u potpoglavlju 2.3.

² *Fažana turistički vodič - Fažana (Hrvatska) info za turiste*, Info za turiste Fažana, dostupno na: <http://www.adriagate.com/Hrvatska-hr/Fazana> (4. svibnja 2018.)

³ *Dobrodošli u Fažanu*, <http://www.fazana-brijuni.com/welcome.htm> (4. svibnja 2018.)

⁴ Željko Bistrović, „Šareni kaleidoskop fažanskih fresaka“, *Fažanski libar* 3, Fažana, 2008., str. 59.

Danas je gradić turistički razvijen na temelju dobrog geografskog položaja, smješten uz more, ima pogodnu mediteransku klimu, bogatu kulturnu povijest koja je iza sebe ostavila brojne tragove koji danas čine dio turističke ponude. „Turizam se od svojih početaka, kada je bio privilegij odabranih, razvio u društveni fenomen, koji nam omogućava da putem njega zaštitimo lokalne interese, sačuvamo i prezentiramo kulturno-povijesnu baštinu te izvršimo diferencijaciju od direktnih konkurenata, a sve radi povećanja kvalitete življenja domicilnog stanovništva, koje mora biti u potpunosti uključeno u sve oblike planiranja.“⁵ Kulturna raznolikost predstavlja konkurentsku prednost. Kulturni turizam nudi gostima doživljaj nove kulture i ostvarenje drugačijeg doživljaja od onog koji ostvaruje u vlastitoj zemlji. Zbog navedenog se odnos kulture i turizma može promatrati kao odnos tradicije i moderniteta, pri čemu kultura predstavlja vrijednosti iz prošlih vremena, a turizam interpretira sadašnjost pa je kultura danas jako važan motiv turističkih putovanja.

„Kulturni turizam kao kompleksan pojam objedinjuje materijalnu i duhovnu komponentu kulture, kroz posjete spomeničkoj baštini izložbama, sudjelovanjem u manifestacijama, u tradicijskim običajima i receptima područja, degustacije, gastro – ponude, boravak u objektima tradicijske arhitekture. Pojam kulturnog turizma općenito se primjenjuje na putovanja koja uključuju posjete kulturnim resursima, bez obzira na motivaciju.“⁶ Na razvijenost Fažane utječe i blizina otočja Brijuni, kojemu je gradić pristanište za polazak mnogobrojnih turista željnih odmora, avanture, rekreacije, novih saznanja te uživanja u ljepotama koje posjeduje krajolik Fažane i Nacionalnog parka Brijuni.

Fažana je doživjela nagle promjene proglašenjem Brijuna Nacionalnim parkom 1983., kada se u mjestu intenzivno razvija turizam. Poseban gospodarski razvoj doživljava od 2001. kada je postala općinom te je mjesto obnovljeno i uređeno zbog zahtjeva raznolike turističke valorizacije i promocije Fažane, kao živahne lučice, posebice u ljetnim mjesecima.

Živahnost u ljetnim mjesecima većim dijelom, osim prirodne ljepote gradića, uzrokuje i bogata povijest koja je iza sebe ostavila mnoštvo kulturnih spomenika.

⁵ Isto, str. 118.

⁶ Isto, str. 119.

Na razvoj kulturnog turizma u Fažani utječe postojeća turistička potražnja i postojanje kulturnih resursa. Na prepoznatljivost Fažane utječu elementi njezine povijesti, kulture, običaji te druge prethodno spomenute vrijednosti, koje Fažanu čine zanimljivom i atraktivnom turističkom destinacijom. U području kulture posebno mjesto zauzimaju kulturni spomenici o kojima će biti više u daljnjem tekstu.

1.2. Kulturni spomenici Fažane u vrijeme Rima – antičko doba

Na području Istre, posebice grada Pule i njegove okolice, koju čini i Fažana, zabilježen je procvat s rimskom kolonizacijom koja se počela odvijati od sredine prve polovice 1. st. pr. Krista.

„Rimska je kolonizacija ostavila više vrijednih antičkih spomenika koji i danas snažno obilježavaju arhitektonsku sliku grada.“⁷ Fažana je u vrijeme Rima imala dobar položaj na moru te plodna polja na kojima su se razvijale mediteranske kulture pa je zbog toga bila važno gospodarsko središte rimske civilizacije koje se nalazilo u blizini antičkog upravno - političkog središta rimske kolonije – Pole (Pule).

„Uz Fažanu je iz Pule prolazila znamenita konzulsko - carska cesta, Via Flavia, vodeći topot konja i škripu kotača – vojnike, trgovce i poštu (*cursus publicus*) - prema gornjojadranskim stranama.“⁸ Stanovništvo se bavilo ratarstvom, proizvodnjom maslinova ulja i vina, ribarenjem - zbog blizine mora, te trgovinom – jer je Fažana bila pristanište trgovačkih rimskih brodova.

„Fažansko područje, kao i čitava Istra, dolazi pod rimsku vlast 177. god. pr. Kr., kada Rimljani osvajaju glavni histarski grad Nezakcij - Vizače, ali tek od sredine 1. st. posl. Kr. počinje intenzivno naseljavanje, odnosno romanizacija stanovništva istarskog poluotoka.“⁹ U prošlosti, u vrijeme antike, Fažana je bila poznata po proizvodnji amfora (slika 2.), po bazilikama te ukusnom vinu i ulju.

⁷ Sanader, M., *Antički gradovi u Hrvatskoj*, Školska knjiga, Zagreb, 2001., str. 75.

⁸ *Fažana u kronici vremena*, dostupno na: <http://www.fazana.hr/index.php/povijest> (5. svibnja 2018.).

⁹ *Fažana u vrijeme Rima*, dostupno na: <http://www.infofazana.hr/hr/guide/rimska-povijest/> (5. svibnja 2018.).

Od osnutka Općine Fažana 2001. započinje istraživačka povijest antičke Fažane.

Slika 2: Amfora

Izvor: *Fažana u kronici vremena*, dostupno na: <http://www.fazana.hr/index.php/povijest> (5. svibnja 2018.)

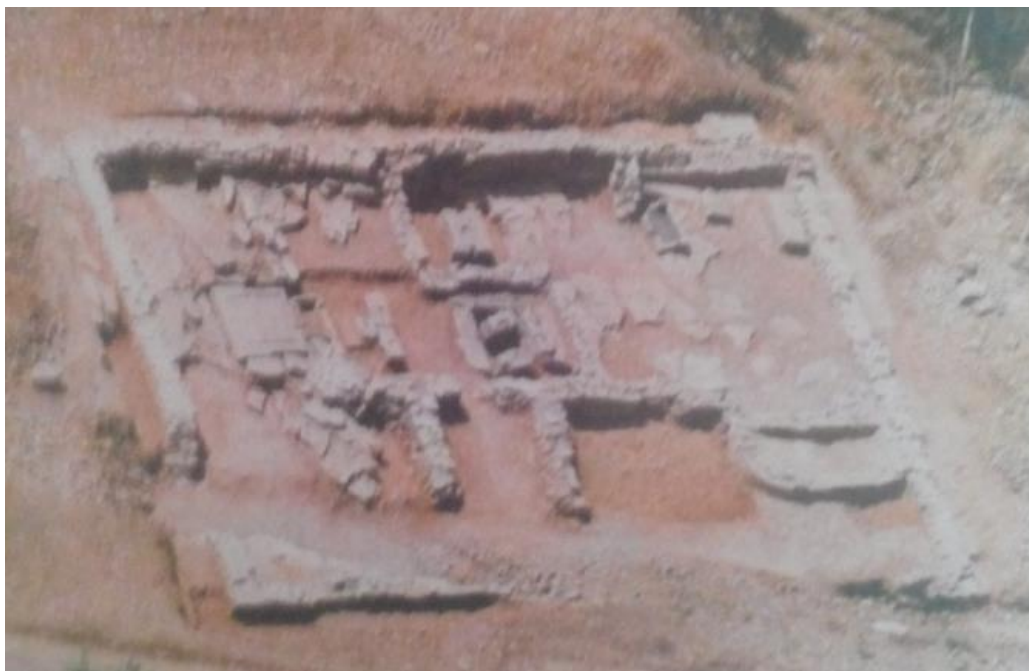
Antička Fažana je do tada bila poznata u stručnoj literaturi kao keramičarski centar Gaja Lekanija Bassa, što znamo iz stručnih izvješća i tekstova Antona Gnirsa, koji je istraživao arheološku baštinu južne Istre.

Gnirsova istraživanja temeljila su se na pretpostavkama o postojanju keramičarskog centra na području Fažane, s obzirom na to da su otkrivene velike količine keramičarskih ostataka amfora i drugog keramičkog materijala. Na amforama su pronađeni žigovi pa su se na temelju toga razvili temelji za potrebu analize njihova vremena nastanka i trajanja proizvodnje pretpostavljenog keramičarskog središta u Fažani. O amforama Lekanija Bassa bit će više riječi u potpoglavlju 1.2.2. (keramičarsko – opekarska peć).

1.2.1. Antička rimska uljara

U blizini fažanske ceste, kod Male Vale, otkrivena je 2006. antička rimska uljara, manji gospodarski lokalitet smješten kilometar od morske obale, pravokutnog oblika, veličine 18,5 m x 13 m.¹⁰ Antička rimska uljara je u ono vrijeme predstavljala gospodarsku vilu koja je imala dvije proizvodne jedinice, različitih tehnologija: mlinsko kolo i malu cisternu. Mlinsko kolo se koristilo za drobljenje maslina pa se zaključuje da se objekt gospodarske vile koristio za proizvodnju maslinovog ulja.

Arheološkim istraživanjem izolirani su građevinski ostaci te je utvrđeno da je vila sažidana kvalitetno, u okvirnom gabaritu višenaknadnom pregradnjom zidova od prirodne kamene građe te na nekim mjestima suhozidom. Na slici 3. prikazana je arheološka iskopina lokaliteta antičke rimske uljare kod Male Vale (Šurida), slikana iz zraka.

Slika 3.: Arheološka iskopina lokaliteta antičke rimske uljare kod Male Vale (Šurida)

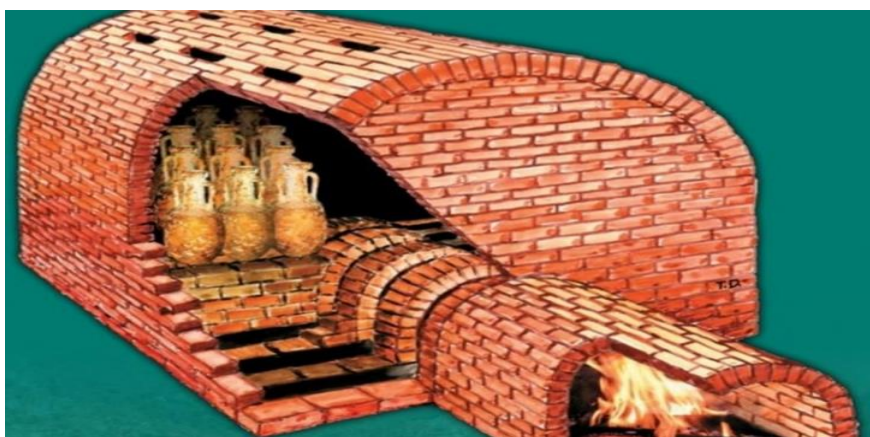
Izvor: Željko Ujčić, „Antička uljara kod Male vale“, *Fažanski libar* 2, Fažana, 2007., str. 24.

¹⁰ Željko Ujčić, „Antička uljara kod Male vale“, *Fažanski libar* 2, Fažana, 2007., str. 23.-24.

Na lokalitetu je pronađeno više odbačenih arhitektonskih kamenih spomenika poput stupova i vijenaca, dviju tegula sa žigovima radionica koje su se nalazile na području venecijanskih laguna (delte Pada i oko Ravenne), ostataka uljanica, keramičkih pršljenova, kasnoantičkih lonaca, žlica, posuda lokalne proizvodnje te jedne brončane kovanice.¹¹ Uljara kod Male Vale je, u odnosu na druge slične lokalitete koji se nalaze u okolici Fažane i Brijuna, specifična po tome jer ima postrojenja trokulara „in situ“, u izvornom proizvodnom kontekstu, odnosno gotovo su netaknuta.

1.2.2. Keramičarsko – opekarska peć

U kasno Augustovo razdoblje razvija se proizvodna keramičarsko-opekarska djelatnost. Proizvodnja keramičkih izrađevina se vršila uz pomoć keramičarsko – opekarske peći (slika 4.), čiji su ostaci pronađeni na prostoru današnjeg Župnog trga u Fažani 2007.

Slika 4: Rimska keramičko – opekarska peć u Fažani

Izvor: *Fažana, Povijest*; *Rimska keramičko – opekarska peć u Fažani*, Službeni turistički portal Istre, dostupno na: <http://www.istra.hr/hr/regije-i-mjesta/mjesta-i-gradovi/ltz-fazana/povijest/rimskapec> (10. svibnja 2018.)

¹¹ Isto, str. 25.

„Zaštitno arheološko iskapanje provedeno u jesen 2007. i početkom 2008. utvrdilo je postojanje toliko očekivane keramičarske peći. Tako je u antički urbani kontekst keramičarskog proizvodnog centra i raster antičke Fažane postao djelomično jasniji.“¹² Otkriće keramičarske peći, njezina znanstvena valorizacija i tipološka definicija, potvrdili su postojanje ranije postavljene hipoteze da su se u Fažani proizvodile i oblikovale amfore u vrijeme Batonovog ustanka, uspostavom *Pax Iulia* – julijevskog mira koji je donio uvjete za gospodarski, duhovni i umjetnički prosperitet.

Anton Gnirs je 1909. u iskopu kanala za postavljanje vodovodne mreže, u ulici koja se nalazila sjeveroistočno od crkve sv. Kuzme i Damjana, naišao na debele slojeve otpadnog keramičarskog materijala i na zidove koji su bili složeni od opeke.

Pronalaskom keramičarskih materijala Gnirs je mogao pretpostaviti da je istraživani prostor bio žarište radioničkog keramičarskog obrta u kojem su se nalazile peći.

Daljnijim istraživanjem pronađeni su ostaci keramičko – opekarske peći koja je bila četvrtastog oblika, s rebrima i središnjim ložištem u obliku tumula, a zidovi peći bili su izgrađeni od gline ili opeke.

Proizvodni asortiman činili su razni keramički materijali:¹³

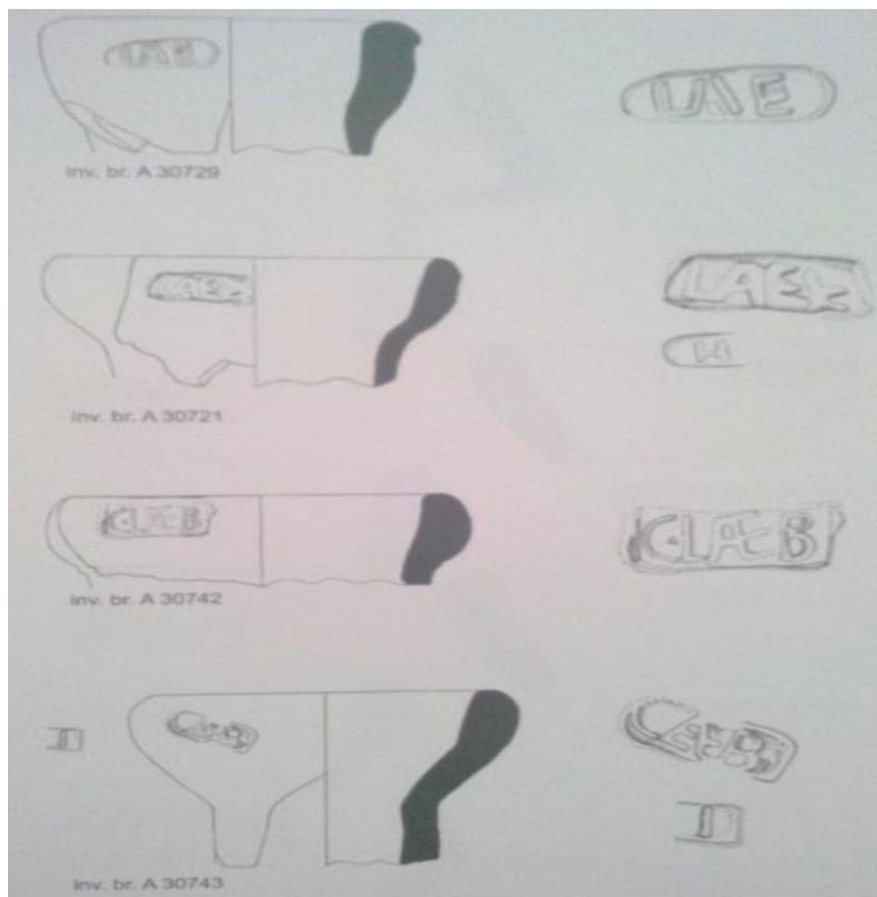
- mnogo krovnih opeka (*tegulae*),
- podnih opeka (*spicae*),
- amfora,
- poklopaca amfora,
- keramičkih cijevi za grijanje četverokutnih presjeka (*tubuli*),
- velikih keramičkih posuda debelih stijenki za čuvanje ulja i vina (*dolia*).

Nakon Batonovog ustanka nastupa duže mirno razdoblje (*Pax Iulia*) u Rimskom Carstvu, koje je omogućilo razvoj svih ljudskih djelatnosti. Krajem Augustove vladavine započinje proizvodnja amfora.

¹² Kristina Džin, „Antička Fažana za nove naraštaje“, *Fažanski libar* 3, Fažana, 2008., str. 25.

¹³ *Rimska povijest*, infofazana, dostupno na: <http://www.infofazana.hr/hr/guide/rimska-povijest/tvornica-amfora> (10. svibnja 2018.).

Amfore koje su bile proizvedene u fažanskoj radionici bile su obilježene žigovima Lekanija Bassa. Lekanijev žig pojavljivao se u više varijanata, a neke od najpoznatijih su Lae, Laek i C Laeb. Navedeni žigovi Lekanija Bassa prikazani su na slici 5.

Slika 5.: Lekanijevi žigovi

Izvor: Davor Bulić, „Epigrafski tragovi na amforama iz fažanske radionice“, *Fažanski libar* 3, Fažana, 2008., str. 45.

„Na amforama ali i na drugim kućanskim uporabnim predmetima, kao i na krovnim opekama, epigrafski natpisi se uglavnom izvode utiskivanjem metalne ili drvene matrice žiga u svježu, još nepečenu glinu.“¹⁴ Žigovi su sadržavali imena vlasnika koji su predmete proizvodili u velikom broju, ali i žigove radnika koji su

¹⁴ Davor Bulić, „Epigrafski tragovi na amforama iz fažanske radionice“, *Fažanski libar* 3, Fažana, 2008., str. 41.

izrađivali premete. Žig vlasnika nalazio se između ručki na amfori, dok se žig majstora – radnika nalazio iznad jedne od ručki.

„Dimenzije žigova Lekanija Bassa kreću se od 2,5 x 1 cm do 5 x 1,9 cm.“¹⁵ Nakon smrti Lekanija Bassa radionica je došla pod carsko vlasništvo, o čemu svjedoče žigovi na amforama koje su pronađene, a danas se čuvaju u Arheološkom muzeju Istre u Puli.

„U povijesnim pisanim izvorima iz I. i II. st., isticana je kvaliteta istarskog maslinovog ulja, koje je u amforama iz istarskih *figlina* izvoženo prvenstveno u sjevernu Italiju, Reciju, Norik i Panoniju.“¹⁶ Amfore proizvedene u fažanskoj radionici bile su pogodne za izvoz ulja i vina na šire područje Podunavlja, na prostore današnjih država Mađarske, Austrije, Slovenije, u sjevernu Italiju duž Pada do Torina i Vercellija te u druge dijelove Carstva, pa i u sam Rim.

„Iako se fažanske amfore sporadično nalaze u Rimu i drugim dijelovima Sredozemlja, glavno se tržište nalazilo geografski razmjerno blizu, u sjevernoj Italiji, Reciji, Noriku i Panoniji. Razmjerna geografska blizina posve je logična, osobito s obzirom na činjenicu da je cijena poljoprivrednog proizvoda rasla proporcionalno sa svakim prijeđenim kilometrom, a to je poskupljenje bilo znatno veće ako se radilo o kopnenom transportu.“¹⁷ Proizvodnja amfora u carskom vlasništvu trajala je do pred kraj 2. stoljeća, o čemu svjedoče amfore koje su kasnije imale drugačiji oblik oboda otvora na kojima su se nalazili i žigovi s epigrafskim karakteristikama koje bile svojstvene za epigrafičke spomenike Istre koji datiraju iz 2. te početka 3. stoljeća.

1.2.3. Rimska vila u Valbandonu

Pronalaskom keramičko - opekarske peći dokazana je i pretpostavka o izgradnji luksuzne rezidencijske maritimne vile u Valbandonu, kod Male Vale, u istom razdoblju – razdoblju julijevskog mira. „Rimski kompleks maritimne vile u zaljevu u Valbandonu kraj Fažane ubraja se među ljepše primjere istarskih rezidencijskih

¹⁵ Isto, str. 41.

¹⁶ Davor Bulić, Ida Koncani Uhač, "Figlina u Fažani i njezina preobrazba u kasnijoj antici", *Histria archaeologica: časopis arheološkog muzeja Istre*, Vol. 41, No 41, Studeni 2011., Pula, 2011., str. 111.

¹⁷ Isto, str. 113.

peristilnih vila pompejanskog tipa sredine 1. stoljeća. Rekonstrukcija i proširenje vile polukružnom ljetnom rezidencijom u sjevernom krilu, ukrašene raskošnim višebojnim mramornim podnim i zidnim mozaicima i oblogama, ukazuje na bogatstvo i ukus vlasnika pod utjecajem helenističkog Hadrijanovog doba 2. stoljeća. Cijeli kompleks s portikom, pristaništem, gatiranom sjevernom obalom, cisternama i ribnjakom korišten je do 5. stoljeća.“¹⁸ U zaljevu Valbandona, između 1909. i 1912., A. Gnirs je otkrio ostatke antičke arhitekture, rimske vile, koja je bila ukrašena mozaikom raznobojnoga kamena koje datira iz 1. i 2. stoljeća. Na slici 6. prikazana je ilustracija mozaikom ukrašenih prostorija i podova rimske vile u Valbandonu.

Slika 6.: Prostorije rimske vile u Valbandonu (naselje općine Fažana) - podovi ukrašeni mozaikom raznobojnog kamena

Izvor: *Fažana, Povijest; Rimska vila u Valbandonu*, Službeni turistički portal Istre, dostupno na: <http://www.istra.hr/hr/regije-i-mjesta/mjesta-i-gradovi/ltz-fazana/povijest/rimskavila> (12. svibnja 2018.)

Smatra se da su dijelovi vile, građevine od cigle s dva dvorišta s trijemovima, pripadali i keramičarsko - proizvodnom kompleksu Gaja Lekanija Bassa u Fažani.

¹⁸ Vesna Girardi Jurkić, „Rimski kompleks maritimne vile u Valbandonu (Fažana)“, *Fažanski libar* 1, Fažana, 2006., str. 45.

1.3. Kulturni spomenici Fažane iz srednjeg vijeka

„Prvi zapisi iz srednjeg vijeka spominju Fažanu kao malo ribarsko mjesto nadomak Vodnjana, a po njoj je nazvan morski kanal između kopna i otočja Brijuni. Ribolov je bio jedna od bitnih djelatnosti kojom se bavilo stanovništvo i to gotovo čitave obitelji. Dok su muškarci odlazili u ribarenje, žene su po njihovu povratku čistile mreže.“¹⁹ Na temeljima antike razvijen je srednjovjekovni život Fažane. Razdoblje je obilježeno ostacima sakralnog graditeljstva, po čemu se može zaključiti da je kršćanstvo bilo duboko ukorijenjeno u stanovništvo koje je bilo predano vjerskome životu i gradnji sakralnih objekata koji danas predstavljaju kulturnu ostavštinu iz tog razdoblja.

Neki od najpoznatijih sakralnih objekata iz razdoblja srednjeg vijeka u Fažani su:

- *Župa svetog Kuzme i Damjana* (1028. je preuzimaju puljski biskupi),
- *Crkva Blažene Djevice Marije od Karmela* (Majke Božje od Karmela) nalazi se u rubnom dijelu povijesne jezgre, a podignuta je u 14. st. na temeljima starije crkve iz 9. st.,
- *Crkva sv. Ivana Apostola* koja se nalazi na mjesnom groblju (obnovljena je u 20. st. pa su nestali svi elementi koji su pripadali ranijim razdobljima),
- *Crkva sv. Elizeja* koja je nastala na ruševinama seoskog dvorca.

1.3.1. Srednjovjekovna romantička crkva sv. Kuzme i Damjana

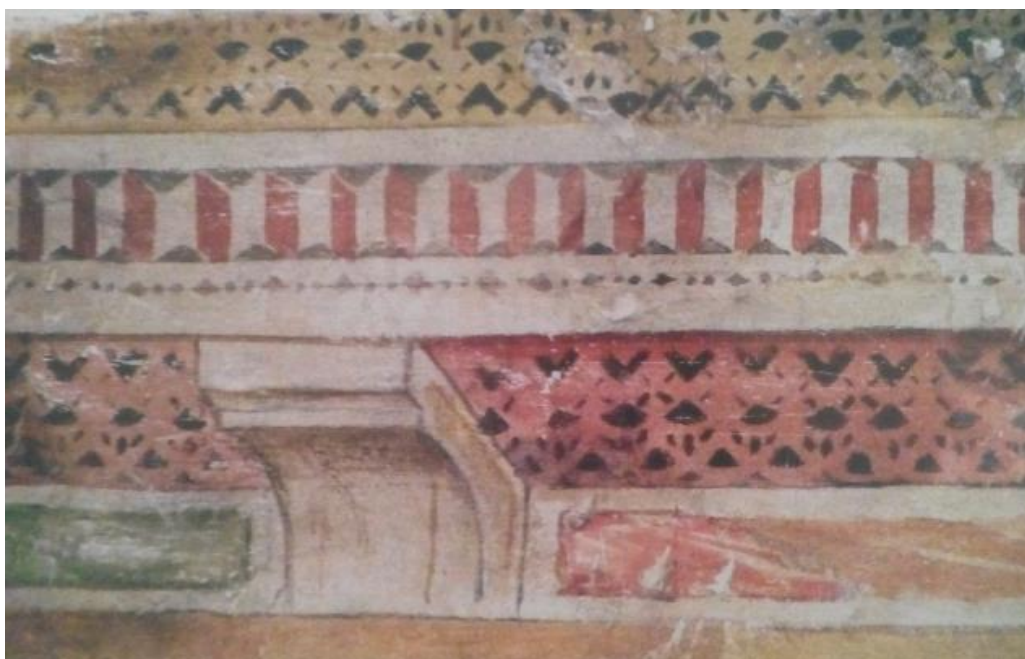
U središtu Fažane, uz more, nalazi se nekadašnja romanička crkva sv. Kuzme i Damjana, koja je izgrađena u 16. st. od furlanskih majstora.

Danas je crkva preuređena u sakristiju te ima pet novo napravljenih oltara jer su oltari, koji su bili podignuti u 16. st., u međuvremenu nestali, ali oslikane praznine upućuju na to da je pod prostora bio niži za jedan metar, odnosno na samoj razini mora.

¹⁹ *Ribarska tradicija – Malo ribarsko mjesto*, dostupno na: <http://www.infofazana.hr/hr/guide/mala-ribarska-akademija-sardela/ribarska-tradicija-povijest/> (15. svibnja 2018.).

„U crkvi sv. Kuzme i Damjana nalaze se značajni ostaci fresaka koji do sada nisu publicirani. Ove zidne slike nepravедno su znanstveno zanemarene.“²⁰ Crkva sv. Kuzme i Damjana je kulturni spomenik iz razdoblja gotike, građevina koja se smatra poligonalnim svetištem.

Crkva je specifična po kamenom inventaru (portalu i luneti na pročelju, po ostacima zidnih slika te po zvoniku koji je odvojen od crkve. Na području cijele Istre postoji šest crkvice koje su posvećene Sv. Kuzmi i Damjanu (fažanska crkva je najstarija te je jedina bila i župna crkva). Na slici 7. prikazana je gotička zidna slika koja se nalazi na južnom brodu crkve sv. Kuzme i Damjana (detalj brodure).

Slika 7.: Gotička zidna slika na južnom brodu crkve sv. Kuzme i Damjana (detalj brodure)

Izvor: Željko Bistrović, „Šareni kaleidoskop fažanskih fresaka“, *Fažanski libar* 3, Fažana, 2008., str. 64.

Na samom ulazu u crkvu sv. Kuzme i Damjana nalazi se križ koji je dopremljen 1709. jedrenjakom koji je plovio iz Trsta prema Puli. Kada je brod stigao do Puntižele, do predjela Punta Kristo/Krišto, nije se mogao pomaknuti dalje. Stanovništvo je sve

²⁰ Željko Bistrović, „Šareni kaleidoskop fažanskih fresaka“, *Fažanski libar* 3, Fažana, 2008., str. 59.

poduzimalo da se brod pokrene, međutim, to je bilo nemoguće čak i uz pomoć upregnutih volova. Nakon razmatranja zašto se brod ne može pomaknuti, posada je odlučila izbaciti sve iz broda te je pronađen na dnu broda križ koji se danas nalazi u fažanskoj crkvi sv. Kuzme i Damjana. Odnosenje križa u fažansku crkvu dovelo je u sukob Fažance i Štinjance pa su sklopili dogovor da će svake godine na taj dan procesije križ biti iznesen iz crkve, međutim, svake godine, kada bi došao taj dan došlo bi do nevremena pa je bilo nemoguće iznijeti križ. Tako su Štinjanci odustali od križa. Zbog navedenog je u fažanskoj crkvi napravljena slika jedrenjaka kojim je križ dopremljen (slika jedrenjaka prikazana je na slici 8.).

Slika 8.: Jedrenjak kojim je dopremljen fažanski križ u crkvu sv. Kuzme i Damjana

Izvor: Liliana Vranjican, „Fažanske priče i legende“, *Fažanski libar* 5, Fažana, 2012., str. 113.

1.3.2. Crkva sv. Marije Karmelske

Crkva sv. Marije Karmelske (slika 9.) je malena kapelica koja ima jedinstvenu gotičku arhitekturu koja je nastala krajem 14. stoljeća.

Slika 9.: Crkva sv. Marije Karmelske

Izvor: Liliana Vranjican, „Fažanske priče i legende“, *Fažanski libar 5*, Fažana, 2012., str. 114.

„Jednobrodna crkvice nadsvođena je šiljastim svodom i zaključena ravnim svetišnim zidom. Građena je od pravilnih klesanaca, skoro iste visine, slaganih u pravilne pojaseve. Na pročelju je krasi skladna preslica izduženih gotičkih proporcija.“²¹ Nastanak crkve se veže uz kult Gospe Karmelske koji je svojim širenjem utjecao na gradnju oko desetak crkava posvećenih Gospi Karmelskoj, koje su raširene po cijeloj Istri (Labin, Boljunsko Polje, duž zapadne Istre). Blagdan Gospe Karmelske slavi se svake godine 16. srpnja.

²¹ Isto, str. 60.

Crkva je karakteristična po djelomično očuvanim dvoslojnim zidnim slikama na kojima se nalaze okrugle mandorle iz kojih isijavaju zrake svjetla, sa strane se nalaze anđeli koji imaju prekrižene ruke na prsima. Što se nalazi u sredini prizora mandorle ne može se znati jer je s vremenom uništeno. Na nekim kasnogotičkim zidnim slikama u crkvi prikazuju se scene iz života nekih svetaca (vidi sliku 10.).

Slika 10.: Kasnogotičke zidne slike sv. Marije Karmelske

Izvor: Željko Bistrović, „Šareni kaleidoskop fažanskih fresaka“, *Fažanski libar* 3, Fažana, 2008., str. 62.

Slike u crkvi su oštećene uslijed djelovanje vlage, što se može zaključiti po detaljima bordura na vlažnim, uništenim dijelovima te po suhim dijelovima koji su cjeloviti.

O sv. Mariji Karmelskoj postoji i legenda:

Na mjestu gdje se danas nalazi lijepa mala crkvice Majke Božje Karmelske ili Madonetta, rasla je smokva. Jednog dana ljudi su na toj smokvi vidjeli Madonu. Stanovnici Fažane našli su se u velikom čudu i nisu znali što s njome činiti. Odlučili su skinuti je sa smokve i odložili je u crkvu. Slijedećeg jutra Madona je opet bila na smokvi pa su odlučili otpiliti smokvu te su na tom mjestu sagradili crkvu posvećenu Majci Božjoj Karmelskoj.²²

Pretpostavlja se da je kip Madone bio toliko lijep da su ga Talijani za vrijeme vlasti u Istri odnijeli u Italiju na restauraciju te da nikada nisu vratili original već kopiju. Pretpostavlja se da je original u jednoj od istoimenih crkava u Veneciji.

1.3.3. Crkva sv. Elizeja

Crkva sv. Elizeja nalazi se sjeveroistočno od Fažane, u blizini današnjeg mjesnog groblja, na križištu seoskih putova te predstavlja ruralnu sakralnu građevinu koja potječe iz 6. stoljeća.

Pripadnost građevine antičkom razdoblju dokazana je iskopinama zidova koji su izgrađeni rimskodobnim materijalom, ulomcima keramike na okolnim suhozidima. „Crkva sv. Elizeja posvećena je starozavjetnom proroku i čudotvorcu, učeniku i sljedbeniku Sv. Ilije.“²³ Crkva sv. Elizeja prikazana je na slici 10. Na slici 11. se može vidjeti da je crkva jednobrodna, da ima poligonalnu apsidu i nazubljen krovni vijenac.

Crkva je karakteristična po pronalasku ranosrednjovjekovnih grobova koji su bili uklesani u živu stijenu., dozidani te ožbukani, oponašajući na takav način ukop pokojnika privilegirane crkvene zajednice u kamenom sarkofagu.

Da grobovi pripadaju 6. i 7. stoljeću svjedoči i pronađena kopča od bronce te ulomci brončanih i staklenih nalaza koji upućuju na tradicionalne relikte poganskih pogrebnih običaja.

²² Liliana Vranjican, „Fažanske priče i legende“, *Fažanski libar* 5, Fažana, 2012., str. 114.

²³ Željko Ujčić, „Starokršćanska Fažana“, *Fažanski libar* 1, nav. dj., str. 69.

O tragovima nešto ranijih kršćanskih običaja svjedoči kvalitetno izrađena prozorska tranzema i prednja ploča sarkofaga koja je ukrašena reljefom rimske tradicije (tzv. arhitektonski sarkofag iz 2. i 3. stoljeća). Reljef ploče sarkofaga ukrašen je plitkim simboličkim prikazom riba i „S“ valovnicima koji su bili karakteristični za 3. stoljeće.

Slika 11.: Crkva sv. Elizeja

Izvor: Slika 1: Robert Matijašić, "Fažansko područje u antici", *Fažanski libar* 1, Fažana, 2006., str. 37.;

Slika 2. i 3.: Željko Ujčić, „Starokršćanska Fažana“, isto, str. 69.-70.

Za crkvu sv. Elizeja pretpostavlja se da je povezana s crkvom sv. Marije Karmelske, zbog tradicijskog podrijetla križarsko – karmelskog redovništva u štovanju proroka Ilije i njegovog nasljednika Elizeja.

1.4. Fažana u vrijeme Italije

Novija povijest Fažane veže se uz povijesna zbivanja na području Istre između 1918. i 1945., kada je propala austro – ugarska vlast te u Istru dolaze Talijani i provode fašističku politiku Benita Mussolinija. Iako se smatra da je Fažana u tom razdoblju doživjela gospodarski procvat u brojnim područjima, bilo je i ružnijih zbivanja koja se vežu uz otpore fašizmu te je iz Fažane pokrenuta akcija oslobađanja Brijuna. „Mjesto je dobrovoljno dalo 47 boraca. Poginulo ih je 14. Žrtava fašističke

vlasti bilo je 12, ranjenih 6, interniranih u specijalističke bataljune 19, nestalih 10.“²⁴ Povodom sjećanja na te dane, danas u Fažani postoji spomenik palim borcima i žrtvama fašizma, koji je prikazan na slici 12.

Slika 12.: Spomenik palim borcima i žrtvama fašizma u Fažani

Izvor: Herman Buršić, „Fažana u novijoj povijesti (1981. - 1945.)“, *Fažanski libar 1*, Fažana, 2006., str. 147.

Osim neugodnih zbivanja, s druge strane, između dva svjetska rata Fažana je doživjela gospodarski procvat. Naglo se počeo razvijati turizam, dolazi do porasta broja stanovnika, razvoja turističke infrastrukture.

²⁴ Isto, str. 117.

Oko 1930. u Fažani su izgrađena dva hotela, 13 restorana i gostionica, tri garaže i benzinske pumpe, tu su bile i brojne tvornice (tvornica za preradu ribe, tvornica za prometne djelatnosti, za proizvodnju likera i te mnogih drugih napitaka, za proizvodnju karamela, brodogradilište, punionica mineralne vode, te dr.). Jedna od najpoznatijih tvornica je *tvornica za preradu ribe* - tvornica srdela (koja je 1952. preseljena u Banjole).²⁵ Poznato je da je Fažana od davnina gajila tradiciju uzgajanja i prerade ribe, zbog čega stanovništvo zna pripremati srdele na nekoliko načina. Srdela je u Fažani cijenjena riba kojoj se odaje počast svake godine u mjesecu kolovozu na kulturno - tradicionalnoj „Fešti od srdela“.

1.5. Fažana u 21. stoljeću

Godine 2006. u Fažani je nastao projekt pod nazivom „Park srdela“ koji predstavlja park skulptura na temu srdela, a koji je lociran duž fažanske rive (prema Peroju i prema Valbandonu na drugoj strani Fažane). Danas se dužinom parka rasprostire više spomenika na temu srdela. Prvi spomenik, odnosno skulpturu pod nazivom „Frega“ izradio je kamenoklesar Marino Belas, 2006., kada je bio otvoren prvi „Park srdela“. Spomenička skulptura Marina Belasa, „Frega“ prikazana je na slici 13.

Slika 13.: Skulptura Marina Belasa „Frega“ u Parku srdela

Izvor: Gorka Ostojić Cvajner, „Tradicija kao izazov“, *Fažanski libar* 2, Fažana, 2007., str. 71.

²⁵ *Doba Italije*, Infofazana, dostupno na: <http://www.infofazana.hr/hr/guide/doziviljaj-fazane/kulturna-bastina/doba-italije/> (17. svibnja 2018.).

Na kamenu dimenzija 200 x 60 x 25 cm M. Belas je uklesao jato srdela za njihova mriještenja, dok je na vrhu skulpture uklesan galeb.

Osim skulpture Marina Belasa, u Parku srdela nalaze se skulpture drugih autora, poput skulpture Roberte Benčić pod nazivom „Laštra“, Lene Geršić pod nazivom „Ardor“, Igora Grgurevića pod nazivom „Šušana“, iz 2006.

Osim S. Šarića, na drugom sazivu su svoje makete izložili i drugi autori poput Korane Lukić Šuran (maketa klupe kao urbane opreme koja se nalazi na lokaciji ribarski mali molo) i Solidee Guerra (maketa parkovne fontane koja se nalazi na lokaciji plaža dječjeg igrališta).

U godini 2007. došlo je do drugog izdanja Parka srdela, koje je inicirao kipar i restaurator Silvo Šarić; on je izgradio maketu urbane skulpture koja se nalazi na Župnom trgu u Fažani.

„Danas gotovo čitava ugostiteljska ponuda, u Fažani i Valbandonu, nudi sardelu. Cestom sardela na rivi, kojom se s lakoćom prolazi pješice, tradicijski način pripreme sardela u restoranima i konobama zadovoljit će svakog gosta. Mogućnost degustacije, uz objašnjenja o pripremi ribe, dio je turističke ponude i mjesnih tradicija, dok cjelogodišnji programi upućuju na posebne sadržaje.“²⁶ Stanovništvo se između navedenog najintenzivnije bavilo ribarenjem, a radnici su bili najamni radnici na talijanskim barkama koje su nazvane batane te predstavljaju kulturne znamenitosti iz tog razdoblja (zbog svoje niske ekonomske snage radnici nisu bili u mogućnosti uštedjeti niti za kupovinu vlastite barke na vesla).

„Batana je staro plovilo, najčešće dužine od 4 do 5,5 m. Osnovne karakteristike ove barke i barčice jesu mali gaz, ravno dno i koso nagnute oplata. Batana ima ravnu nagnutu pramčanu staturu, nema kobilice. Nekad je imala trokutasto jedro, a jarbol je prolazio kroz klupu. Karakteristična su bila oslikana jedra, a svaka obitelj je imala na vrhu ucrtan znak po kojem su ljudi s obale prepoznavali čija se batana s mora vraća kući.“²⁷ Tek jedan dio imućnijeg stanovništva posjedovao je takve barke na jedra. Vlasnici barki, Talijani, ribarski ulov dijelili su s ribarima pa su

²⁶ Na i. mj.

²⁷ *O općini Fažana; Povijest*, Općina Fažana, 2018., dostupno na: https://www.fazana.hr/hr/o_opcini_fazana/povijest/ (4. lipnja 2018.).

tri četvrtine ulova pripadale vlasnicima, a tek jedna četvrtina ulova bila je podijeljena među trojicom ribara koji su sudjelovali u ulovu.

1.6. Suvremeni kulturni spomenik Matu Parlovu iz 2018.

U Fažani je 7. siječnja 2018. podignut spomenik boksaču Matu Parlovu (slika 14.), najboljem hrvatskom sportašu 20. stoljeća.

Slika 14.: Spomenik boksaču Matu Parlovu u Fažani

Izvor: Trifunović, B., *U Fažani je otkriven spomenik Mati Parlovu: Bio je velikan...*, 24sata, 2018., dostupno na: <https://www.24sata.hr/sport/u-fazani-je-otkriven-spomenik-mati-parlovu-bio-je-velikan-555496-24sata.hr> (10. lipnja 2018.)

Mate Parlov je bio poseban po tome što je bio prvi boksač sa zlatnom medaljom sa područja socijalističkih zemalja. Mate Parlov je živio je do 2008., kada mu zdravlje narušava teška bolest (karcinom pluća), koja je ugasila njegov život.

„Impresivni spomenik u bronci, u prirodnoj veličini, visok je s postamentom 240 cm, a visina samog kipa je 190 cm. Spomenik je rad akademskog kipara Ante Jurkića.“²⁸ S ciljem svakodnevnog prisjećanja na legendarni život Mate Parlova, danas u Puli postoji istoimena dvorana sportova, a osim nje u boksačevom rodnom gradu, Fažani, postavljen je spomenik je u blizini njegove kuće, točnije na području Aleje maslina i istoimene šetnice.

2. KULTURNI SPOMENICI BRIJUNSKOG OTOČJA – SASTAVNI DIO FAŽANE

Brijunsko otočje smješteno je na zapadnoistarskoj obali te se sastoji od 14 otoka i otočića koji imaju površinu od 7,4 km².

„Teritorijalna pripadnost otočja Brijuni aktualizira se od osnutka Općine Fažana 2001. Uvijek se polazi od činjenice da su Fažana i otočje jedinstvena funkcionalna i infrastrukturna cjelina, upućeni jedno na drugo od pamtivijeka. Otkako je 1984. otočje otvoreno za izletnički i boravišni turizam, preko Fažane je na Brijune stiglo više od tri i pol milijuna gostiju i izletnika.“²⁹ Prije desetak tisuća godina Brijuni su bili sastavni dio istarskog kopna, a danas, iako odvojeni od kopna, sastavni su dio Općine Fažana. Područje Brijuna je izgrađeno od vapnenca te smeđeg tla ili crljenice, a kamen dobiven iz te formacije bijele je boje te vrlo pogodan kao građevni materijal, koji obiluje glinom i kremičnom kiselinom te su od njega izgrađeni jadranski gradovi.

Na Brijunima su se izgradile i crkve koje su očuvane do danas te predstavljaju kulturnu spomeničku ostavštinu. Neke od danas najpoznatijih crkvice jesu crkva sv. Germana iz 1481. i sv. Roka iz 16. stoljeća.

²⁸ Trifunović, B., *U Fažani je otkriven spomenik Mati Parlovu: Bio je velikan...*, 24sata, 2018., dostupno na: <https://www.24sata.hr/sport/u-fazani-je-otkriven-spomenik-mati-parlovu-bio-je-velikan-555496> - 24sata.hr (10. lipnja 2018.).

²⁹ Urošević, M. (ur.), Fažanski libar 3, nav. dj., str. 149.

„Ono što je u prošlosti bilo svojstveno Brijunskom otočju je osobita biološka raznolikost zahvaljujući geografskom položaju, geološkoj podlozi i geomorfologiji, raznolikosti staništa i otočnoj izoliranosti. Prirodnu biološku raznolikost posebno je još obogatio čovjek svojim tradicionalnim gospodarenjem. Veliki Brijun, kao najveći otok brijunskog arhipelaga koji je dijelom kultiviran u skladni krajolik travnjaka i pejzažnih parkova, sadrži pored izuzetno vrijednih ostataka graditeljske baštine i očuvane vegetacijske sustave zapadnoistarskog klimatskog tipa.“³⁰ Brijunsko otočje je bilo primamljivo i zanimljivo bivšem predsjedniku Jugoslavije, Josipu Brozu Titu, koji se iz Fažane prvi put uputio na Brijune 1947. te je to područje postalo njegovim privatnim mjestom za odmor.

Zbog toga su kroz povijest navedeno otočje posjećivali mnogobrojni svjetski vladari, poput etiopskog cara Haile Selassie, predsjednika Gvineje Bissao Luisa Cabrala.

„U drugoj pol. XX. st. Fažana je dugo bila zatvorena za komercijalni turizam zbog sigurnosti Titove rezidencije na Brijunima. Mjesto je ipak bilo okruženo vojnim, policijskim, partijskim i dječjim odmaralištima. U tom se razdoblju Fažana ubrzano širi, što zbog izgradnje stanova za brojne brijunske radnike, što zbog poratne stambene izgradnje. Živ je bio društveni život (kino, ples i dr.). Po otvaranju Brijuna za turizam 1980-ih godina, bilježi se novi uspon i razvoj.“³¹ Zbog boravka Tita na Brijunima iza njega je ostalo bogato kulturno nasljeđe. Tito je bio rodom iz Kumrovcu pa je danas Općina Fažana u dobroj suradnji s Općinom Kumrovec.

2.1. Kulturno-povijesna baština Brijuna

Kulturno – povijesnu baštinu Brijuna čine:³²

- spomenici iz svih razdoblja - od ranih perioda predromanske Istre sve do 16. stoljeća, tragovi kultura koje su kroz povijest naseljavale obalu sjevernog

³⁰ *Nacionalni park Brijuni*, Infofazana, dostupno na: <http://www.infofazana.hr/hr/guide/nacionalni-park-brijuni/prirodne-atrakcije/> (10. lipnja 2018.).

³¹ Matijašić, R., Duda, I., *Fažana*, Istarska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2008., dostupno na: <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=849> (10. lipnja 2018.).

³² *Kulturno povijesna baština NP Brijuni*, Infofazana, dostupno na: <http://www.infofazana.hr/hr/guide/nacionalni-park-brijuni/kulturna-bastina/> (10. lipnja 2018.).

Jadrana. „Tragovi dinosaura, ostaci antike i potonjih vjekova, ljudsko djelo modernih vremena, nastanjuju ove prostore koji svoj novovjekovni uzlet poznaju od 1893., djelom «starog Austrijanca», industrijalca Paula Kupelwiesera, vlasnika otočja. Mondeno ljetovalište i lječilište najviše kategorije započinje svoj rast, šireći – u vrijeme Austro-Ugarske i Italije - glas širom Europe i svijeta, do prekida u godinama Drugog svjetskog rata.“³³

- stotinjak lokaliteta i objekata arheoloških i kulturno-povijesnih vrijednosti koji obuhvaćaju razdoblje od prvog neolitskog naselja poluzemunica u zaljevu Soline do stvaranja mondenog ljetovališta i lječilišta početkom proteklog stoljeća te predsjedničke rezidencije koju su tijekom 25 godina (1954.-1979.) pohodili državnici čak trećine zemalja diljem svijeta.

2.2. Rimska vila u zaljevu Dobrika na Brijunima

Lokalitet brijunske vile u zaljevu Dobrika (slika 15.), koja je sagrađena u 2./1. stoljeću pr. Kr., rasprostire se na površini koja je veća od jednog hektara. Vila je razorena u istom stoljeću za vrijeme građanskog rata, ali je na istom području za vrijeme Augustove vladavine podignuta nova rustična vila koja je imala dimenzije 51 x 59 metara.

Slika 15.: Ostaci rimske vile u zaljevu Dobrika

³³ Nacionalni park Brijuni, nav. dj.

Izvor: *Nacionalni park Brijuni: Kastrum*, Portal za kulturni turizam, dostupno na: <http://www.kulturni-turizam.com/hrv/sadrzaj/nacionalniparkbrijuni/835/opsirnije/> (10. lipnja 2018.)

„Život unutar vile odvijao se do kraja 4. st., kada je uslijed nastalih društvenih promjena vila prerasla u naselje zbijenog tipa s kućama, postrojenjima za preradu maslina i grožđa, spremištima, radionicama, kovačnicama, krušnim pećima, ukratko svim sadržajima potrebnim za samostalno funkcioniranje jedne zajednice. Naselje se postupno širilo, a za njegovu zaštitu podignuti su snažni bedemi. Uz glavni ulaz, sjeveroistočni, postojala su još četvora vrata koja su komunikacijama bila povezana unutar naselja, a nastali su i manji trgovi. Za kultne potrebe brojnog stanovništva kastruma u neposrednoj je blizini podignuta bazilika sv. Marije.“³⁴ Vila je imala dugogodišnju naseljenost, o čemu svjedoče brojni nalazi iz razdoblja rimske republike, antike, karolinškog razdoblja i Venecije, odnosno mletačkog razdoblja koje se smatra posljednjim razdobljem koje je iza sebe ostavilo tragove života. Vila je bila uređena, iznutra i izvana (pronađeni su ostaci uređaja za proizvodnju maslinova ulja i vina u podrumima, stambene prostorije te prekrasna dvorišta).

2.3. Rimska vila u zaljevu Verige na Brijunima

Arheološkim istraživanjem otočja Brijuni, pronađene su brojne antičke građevine, poput onih u uvali Verige, Val Madona, Kolci, Gradina te druge. U uvali Verige na Brijunima otkrivena je rimska vila (slika 16.) u kojoj su pronađeni brojni ulomci krovnih opeka sa žigovima Gaja Lekanija Bassa.

³⁴ *Nacionalni park Brijuni: Kastrum*, Portal za kulturni turizam, dostupno na: <http://www.kulturni-turizam.com/hrv/sadrzaj/nacionalniparkbrijuni/835/opsirnije/> (10. lipnja 2018.).

Slika 16.: Ostaci rimske vile u uvali Verige na Brijunima

Izvor: *Nacionalni park Brijuni: Kastrum*, Portal za kulturni turizam, dostupno na: <http://www.kulturni-turizam.com/hrv/sadrzaj/nacionalniparkbrijuni/835/opsirnije/> (10. lipnja 2018.)

Vila potječe iz 1. stoljeća te su u njoj pronađeni, na tzv. *castrumu*, ostaci „in situ“ velikih dolija (slika 17.) u dva paralelna reda, za koje se smatra da su izrađene u fažanskoj radionici Lekanija Bassa.³⁵ Pretpostavka za navedeno proizlazi iz činjenice da su u fažanskoj radionici Lekanija Bassa postojale iste dolije oko keramičarko – opekarske peći.

³⁵ Kristina Džin, „Antički keramičarski centar u Fažani“, *Fažanski libar 1*, nav. dj., str. 61.

Slika 17.: Ostaci dolija na Brijunima – vila u zaljevu Veriga

Izvor: Kristina Džin, „Antički keramičarski centar u Fažani“, *Fažanski libar 1*, Fažana, 2006., str. 61.

„Vila u Verigama je za sada jedinstvena maritimna rezidencijalna vila na području Istre u rimsko doba.“³⁶ Rimska vila u Valbandonu je bila u vlasništvu obitelji Lekanija, pa se i za vilu u zaljevu Verige na Brijunima pretpostavlja da je bila u vlasništvu iste obitelji (s obzirom na sličnost arhitektonskog koncepta i sadržaja vile, stila koji je mogao imati samo senatorski, konzulatski i patricijski sloj rimske administracije).

³⁶ Na i. mj.

2.4. Crkva svetog Germana

Na Brijunima je smještena crkva svetog Germana iz 15. stoljeća (slika 18.) koja je poznata po istarskim freskama te glagoljičkim spomenicima Istre i Kvarnera. Danas je crkva lijepo uređena te se u njoj održavaju vjenčanja i krštenja.

Slika 18.: Srednjovjekovna crkva sv. Germana na Brijunima

Izvor: *Brijuni - Crkva sv. Germana*, Putovnica.net, dostupno na:

<https://www.putovnica.net/foto/slika/102537-brijuni-crkva-sv-germana> (10. lipnja 2018.)

„Gotička crkva sv. Germana sagrađena je 1481. Posvećena je hrabrom Puljaninu koji se krajem III. stoljeća usudio prigovoriti gradskom upravitelju zbog netolerancije prema kršćanima te je zbog toga osuđen na smrt. Svetkovina ovog mučenika slavi se 30. svibnja.“³⁷ Inventar crkve je stradao u požaru koncem 19. stoljeća pa je bilo neophodno obnoviti crkvu.

Obnavljanje je uslijedilo 1911., kada je pod napravljen od crno - bijelog mozaika iz rimske vile u zaljevu Verige.

³⁷ *Izložba kopija fresaka i glagoljičkih natpisa Istre i Kvarnera*, Nacionalni park Brijuni, dostupno na: http://www.np-brijuni.hr/kulturno_povijesna_bastina/stalnipostavi (10. lipnja 2018.).

Godine 1912. obnovljena je sakristija, koja je karakteristična po ugrađenim kamenim ulomcima brijunske povijesti koji su ugrađeni u zidove.

ZAKLJUČAK

Grad Fažana nalazi se na jugozapadnom dijelu Istre, u okolici grada Pule te obuhvaća naselja Fažanu, Valbandon, Stanciju Barbo i Šuridu. Fažani pripada i otočje Brijuni. Općina ima bogatu povijest zahvaljujući dobrom geografskom položaju te je primamljiva rimskim civilizacijama. U vrijeme antike Fažana je bila poznata po bazilikama te ukusnom ulju i vinu. Fažana je u antičko doba bila poznata kao keramički centar Gaja Lekanija Bassa, što doznajemo iz stručnih izvješća i tekstova Antona Gnirsa koji je istraživao arheološku baštinu južne Istre. Njegova su se istraživanja temeljila na postojanju keramičkog centra na području Fažane, s obzirom da su na tom području otkrivene velike količine keramičarskih ostataka amfora i ostalog keramičkog materijala. Antička rimska uljara otkrivena je 2006. kod Male Vale. Uljara je specifična po tome jer ima postrojenja trokulara "in situ" u izvornom proizvodnom kontekstu, odnosno gotovo je netaknuta. Daljnjim istraživanjem pronađeni su ostaci keramičko-opekarske peći koja je bila četvrtastog oblika, s rebrima i središnjim ložištem u obliku tunela, a zidovi peći bili su izgrađeni od gline ili opeke. Amfore se danas čuvaju u Arheološkom muzeju Istre. Otkriveni su ostaci antičke arhitekture, rimske vile, koja je bila ukrašena mozaikom raznobojna kamena koji datira iz 1. i 2. stoljeća. Smatra se da su dijelovi vile, građevine od cigle s dva dvorišta s trijemovima, pripadali i keramičarsko - proizvodnom kompleksu Gaja Lekanija Bassa. Na temeljima antike razvijen je srednjovjekovni život Fažane. Kršćanstvo je bilo ukorijenjeno u stanovništvo, a neke od građevina predstavljaju kulturnu ostavštinu, kao što su Župa sv. Kuzme i Damjana, crkva Blažene Djevice Marije od Karmela, crkva sv. Ivana Apostola i crkva sv. Elizeja te crkva sv. Kuzme i Damjana koja je specifična po kamenom inventaru. Na ulazu u crkvu sv. Kuzme i Damjana nalazi se križ koji je dopremljen 1709. iz Trsta. Crkva sv. Marije Karmelske je karakteristična po anđelima prekriženih ruku, a crkva sv. Elizeja po ranosrednjovjekovnim grobovima. U doba Austro-Ugarske se razvija nova povijest Fažane, a u doba fašizma i teška zbivanja pogođena ratom. Fažana gaji tradiciju uzgajanja ribe te je srdela cijenjena riba kojoj se svake godine odaje počast na

kulturno-tradicionalnoj "Fešti od srdela" te je osnivan "Park srdela". U Fažani se nalazi i spomenik boksaču Mati Parlovu, najboljem hrvatskom sportašu dvadesetog stoljeća. Na otočju Brijuni nalaze se crkve koje predstavljaju kulturnu spomeničku ostavštinu, crkva sv. Germana iz 15. stoljeća i crkva sv. Roka iz 16. stoljeća. Otočje je nakon Drugog svjetskog rata bilo omiljeno odmaralište predsjedniku bivše Jugoslavije Josipu Brozu Titu. U uvali Verige na Brijunima otkrivena je rimska vila u kojoj su pronađeni ostaci velike dolije u dva paralelna reda. Na Brijunima ima raznih otkrića iz rimske republike, antike, karolinškog razdoblja i Venecije.

POPIS SLIKA

Slika 1: Geografski položaj Fažane.....	3
Slika 2: Amfora.....	6
Slika 3: Arheološka iskopina lokaliteta antičke rimske uljare kod Male Vale (Šurida).....	7
Slika 4: Rimska keramičko – opekarska peć u Fažani.....	8
Slika 5: Lekanijevi žigovi	10
Slika 6: Prostorije rimske vile u Valbandonu (naselje Općine Fažana) - podovi ukrašeni mozaikom raznobojnog kamena.....	12
Slika 7: Gotička zidna slika na južnom brodu crkve sv. Kuzme i Damjana (detalj brodure).....	14
Slika 8: Jedrenjak kojim je dopremljen fažanski križ u crkvu sv. Kuzme i Damjana..	15
Slika 9: Crkva sv. Marije Karmelske.....	16
Slika 10: Kasnogotičke zidne slike sv. Marije Karmelske.....	17
Slika 11: Crkva sv. Elizeja.....	19
Slika 12: Spomenik palim borcima i žrtvama fašizma u Fažani.....	20
Slika 13: Skulptura Marina Belasa „Frega“ u Parku srdela.....	21
Slika 14.: Spomenik boksaču Mati Parlovu u Fažani.....	23
Slika 15.: Ostaci rimske vile u zaljevu Dobrika.....	27
Slika 16: Ostaci rimske vile u uvali Verige na Brijunima.....	28
Slika 17: Ostaci dolija na Brijunima – vila u zaljevu Veriga.....	29
Slika 18: Srednjovjekovna crkva sv. Germana na Brijunima.....	30

POPIS LITERATURE

Knjige i zbornici:

1. Sanader, M., *Antički gradovi u Hrvatskoj*, Školska knjiga, Zagreb, 2001.
2. Istarska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2008. (natuknica: Fažana)
3. Urošević, M. (ur.), *Fažanski libar 1*, Fažana, 2006.
 - Vesna Girardi Jurkić, „Rimski kompleks maritimne vile u Valbandonu (Fažana)“, str. 45.-52.
 - Željko Ujčić, „Starokršćanska Fažana“, str. 65.-72.
 - Herman Buršić, „Fažana u novijoj povijesti (1981. - 1945.)“, str. 117. - 147.
 - Kristina Džin, „Antički keramičarski centar u Fažani“, str. 55. - 62.
4. Urošević, M. (ur.), *Fažanski libar 2*, Fažana, 2007.
 - Željko Ujčić, „Antička uljara kod Male vale“, str. 23. - 34.
 - Gorka Ostojić Cvajner, „Tradicijska kao izazov“, str. 69. - 83.
5. Urošević, M. (ur.), *Fažanski libar 3*, Fažana, 2008.
 - Željko Bistronić, „Šareni kaleidoskop fažanskih fresaka“, str. 59. - 68.
 - Kristina Džin, „Antička Fažana za nove naraštaje“, str. 21.- 28.
 - Davor Bulić, „Epigrafski tragovi na amforama iz fažanske radionice“, str. 41. 49.
6. Urošević, M. (ur.), *Fažanski libar 5*, Fažana, 2012.
 - Liliana Vranjican, „Fažanske priče i legende“, str. 109. - 115.

Članci:

1. Davor Bulić, Ida Koncani Uhač, "Figlina u Fažani i njezina preobrazba u kasnijoj antici", *Histria archaeologica: časopis arheološkog muzeja Istre*, Vol. 41, No 41, Studeni 2011., Pula, 2011., str. 109. - 146.

Internetski izvori:

1. *Brijuni - Crkva sv. Germana*, Putovnica.net, dostupno na: <https://www.putovnica.net/foto/slika/102537-brijuni-crkva-sv-germana> (10. lipnja 2018.)
2. *Dobrodošli u Fažanu*, dostupno na: <http://www.fazana-brijuni.com/welcome.htm> (4. svibnja 2018.)
3. *Doba Italije*, Infofazana, dostupno na: <http://www.infofazana.hr/hr/guide/dozivljaj-fazane/kulturna-bastina/doba-italije/> (17. svibnja 2018.)
4. *Fażana, Povijest; Rimska keramičko – opekarska peć u Fažani*, Službeni turistički portal Istre, dostupno na: <http://www.istra.hr/hr/regije-i-mjesta/mjesta-i-gradovi/ltz-fazana/povijest/rimskapec> (10. svibnja 2018.)
5. *Fażana turistički vodič - Fažana (Hrvatska) info za turiste*, Info za turiste Fažana, dostupno na: <http://www.adriagate.com/Hrvatska-hr/Fazana> (4. svibnja 2018.)
6. *Fażana u kronici vremena*, dostupno na: <http://www.fazana.hr/index.php/povijest> (5. svibnja 2018.)
7. *Fażana u vrijeme Rima*, dostupno na: <http://www.infofazana.hr/hr/guide/rimska-povijest/> (5. svibnja 2018.)
8. *Fażana, Povijest; Rimska vila u Valbandonu*, Službeni turistički portal Istre, dostupno na: <http://www.istra.hr/hr/regije-i-mjesta/mjesta-i-gradovi/ltz-fazana/povijest/rimskavila> (12. svibnja 2018.)
9. *Izložba kopija fresaka i glagoljičkih natpisa Istre i Kvarnera*, Nacionalni park Brijuni, dostupno na: http://www.np-brijuni.hr/kulturno_povijesna_bastina/stalnipostavi (10. lipnja 2018.)
10. *Kulturno povijesna baština NP Brijuni*, Infofazana, dostupno na:

- <http://www.infofazana.hr/hr/guide/nacionalni-park-brijuni/kulturna-bastina/> (10. lipnja 2018.)
11. *Nacionalni park Brijuni*, Infofazana, dostupno na: <http://www.infofazana.hr/hr/guide/nacionalni-park-brijuni/prirodne-atrakcije/> (10. lipnja 2018.)
12. *Nacionalni park Brijuni: Kastrum*, Portal za kulturni turizam, dostupno na: <http://www.kulturni-turizam.com/hrv/sadrzaj/nacionalniparkbrijuni/835/opsirnije/> (10. lipnja 2018.)
13. *O općini Fažana; Povijest*, Općina Fažana, 2018., dostupno na: https://www.fazana.hr/hr/o_opcini_fazana/povijest/ (4. lipnja 2018.)
14. *Rimska povijest*, infofazana, dostupno na: <http://www.infofazana.hr/hr/guide/rimska-povijest/tvornica-amfora> (10. svibnja 2018.)
15. *Ribarska tradicija – Malo ribarsko mjesto*, dostupno na: <http://www.infofazana.hr/hr/guide/mala-ribarska-akademija-sardela/ribarska-tradicija-povijest/> (15. svibnja 2018.)
16. *Smještaj, klima, stanovništvo*, dostupno na: <http://www.fazana.hr> (4. svibnja 2018.)
17. B. Trifunović, *U Fažani je otkriven spomenik Mati Parlovu: Bio je velikan...*, 24sata, 2018., dostupno na: <https://www.24sata.hr/sport/u-fazani-je-otkriven-spomenik-mati-parlovu-bio-je-velikan-555496-24sata.hr> (10. svibnja 2018.)

SAŽETAK

Grad Fažana se nalazi na jugozapadnom dijelu Istre, u okolici grada Pule te kao općina obuhvaća naselja Fažanu, Valbandon, Stanciju Barbo i Šuridu. Fažani oduvijek pripada otočje Brijuni, iako to još nije zakonski definirano (otočje zakonski pripada Gradu Puli). Fažana je glavna spona Brijuna s kopnom. Općina Fažana ima bogatu povijest zahvaljujući dobrom geografskom položaju, okruženošću morem te plodnim poljima, uslijed čega je bila primamljiva rimskim civilizacijama koje su se u vrijeme antike naseljavale na to područje. Iz razdoblja antike arheološkim iskopinama su otkriveni brojni lokaliteti i ostaci proizvodnih predmeta. U vrijeme antike Fažana je bila poznata po proizvodnji amfora, po bazilikama te ukusnom vinu i ulju. Od osnivanja Općine Fažana 2001. započinje istraživačka povijest antičke Fažane. Antička Fažana je do tada bila poznata u stručnoj literaturi kao keramičarski centar Gaja Lekanija Bassa, što znamo iz stručnih izvješća i tekstova Antona Gnirsa koji je istraživao arheološku baštinu južne Istre. Gnirsova istraživanja temeljila su se na pretpostavkama o postojanju keramičarskog centra na području Fažane s obzirom na to da su otkrivene velike količine keramičarskih ostataka amfora i drugog keramičkog materijala. Kod Male Vale otkrivena je 2006. antička rimska uljara. Uljara kod Male Vale je, u odnosu na druge slične lokalitete koji se nalazi u okolici Fažane i Brijuna, specifična po tome jer ima postrojenja trokulara „in situ“ u izvornom proizvodnom kontekstu, odnosno gotovo su netaknuta. U kasnom Augustovom razdoblju razvija se proizvodna keramičarsko-opekarska djelatnost. Proizvodnja keramičkih izrađevina se vršila uz pomoć keramičarsko – opekarske peći čiji su ostaci pronađeni na prostoru današnjeg Župnog trga u Fažani 2007. Pronalaskom keramičarskih materijala Gnirs je mogao pretpostaviti da je istraživani prostor bio žarište radioničkog keramičarskog obrta u kojem su se nalazile peći. Daljnjim istraživanjem pronađeni su ostaci keramičko – opekarske peći koja je bila četvrtastog oblika, s rebrima i središnjim ložištem u obliku tumula, a zidovi peći bili su izgrađeni od gline ili opeke. Krajem Augustove vladavine započinje proizvodnja amfora. Amfore koje su bile proizvedene u fažanskoj radionici bile su obilježene žigovima Lekanija Bassa. Lekanijev žig pojavljivao se u više varijanata, a neke od najpoznatijih su Lae, Laek i C Laeb. Nakon smrti Lekanija Bassa radionica je došla pod carsko vlasništvo, o čemu svjedoče

žigovi na amforama koje su pronađene, a danas se čuvaju u Arheološkom muzeju Istre. Pronalaskom keramičko - opekarske peći dokazana je i pretpostavka o izgradnji luksuzne rezidencijske maritimne vile u Valbandonu, kod Male Vale, u istom razdoblju – razdoblju julijevskog mira. A. Gnirs je otkrio ostatke antičke arhitekture, rimske vile, koja je bila ukrašena mozaikom raznobojna kamena koje datira iz 1. i 2. stoljeća. Smatra se da su dijelovi vile, građevine od cigle s dva dvorišta s trijemovima, pripadali i keramičarsko - proizvodnom kompleksu Gaja Lekanija Bassa u Fažani. Na temeljima antike razvijen je srednjovjekovni život Fažane. Razdoblje je obilježeno ostacima sakralnog graditeljstva, po čemu se može zaključiti da je kršćanstvo bilo duboko ukorijenjeno u stanovništvo koje je bilo predano vjerskome životu i gradnji sakralnih objekata koji danas predstavljaju kulturnu ostavštinu iz tog razdoblja: Župa svetog Kuzme i Damjana, crkva Blažene Djevice Marije od Karmela, crkva sv. Ivana Apostola i crkva sv. Elizeja. Crkva sv. Kuzme i Damjana je specifična po kamenom inventaru. Na području cijele Istre postoji šest crkvice koje su posvećene sv. Kuzmi i Damjanu (fažanska crkva je najstarija te je jedina bila i župna crkva). Na samom ulazu u crkvu nalazi se križ koji je dopremljen 1709. jedrenjakom koji je plovio iz Trsta prema Puli, te o tom križu postoji legenda prema kojoj su Fažanci i Štinjanci zbog križa bili u sukobima. Zbog navedenog je u fažanskoj crkvi napravljena slika jedrenjaka kojim je križ dopremljen. Crkva sv. Marije Karmelske je karakteristična po djelomično očuvanim dvoslojnim zidnim slikama na kojima se nalaze okrugle mandorle iz kojih isijavaju zrake svjetla, sa strana se nalaze anđeli koji imaju prekrižene ruke na prsima. Crkva sv. Elizeja je karakteristična po pronalasku ranosrednjovjekovnih grobova koji su bili uklesani u živu stijenu, dozidani te ožbukani, oponašajući na takav način ukop pokojnika privilegirane crkvene zajednice u kamenom sarkofagu. Za crkvu sv. Elizeja se pretpostavlja da je povezana s crkvom sv. Marije Karmelske zbog tradicijskog podrijetla križarsko – karmelskog redovništva u štovanju proroka Ilije i njegovog nasljednika Elizeja. Novija povijest Fažane veže se uz povijesna zbivanja na području Istre između 1918. i 1945., kada je propala austro – ugarska vlast te u Istru dolaze Talijani i provode fašističku vlast Benita Mussolinija. Iako se smatra da je Fažana u tom razdoblju doživjela gospodarski procvat u brojnim područjima, bilo je i ružnijih zbivanja koja se vežu uz otpore fašizmu te je iz Fažane pokrenuta akcija oslobađanja Brijuna. U otporima fašizmu bilo je smrtno stradalih i nestalih žrtava, u čast kojima je u Fažani podignut spomenik palim borcima i žrtvama fašizma. Poznato je da je Fažana od

davnina gajila tradiciju uzgajanja i prerade ribe, zbog čega stanovništvo zna pripremati srdela na nekoliko načina. Srdela je u Fažani cijenjena riba kojoj se odaje počast svake godine u mjesecu kolovozu, na kulturno - tradicionalnoj „Fešti od srdela“. Godine 2006. u Fažani je nastao projekt pod nazivom „Park srdela“ koji predstavlja park skulptura na temu srdela, koji je lociran duž fažanske rive (prema Peroju i prema Valbandonu, na drugoj strani Fažane). Danas se dužinom parka rasprostire više spomenika na temu srdela. U Fažani je 7. siječnja 2018. podignut spomenik boksaču Mati Parlovu, najboljem hrvatskom sportašu 20. stoljeća. Brončani spomenik, u prirodnoj veličini boksača, podignut je u blizini njegove kuće, točnije na području Aleje maslina i istoimene šetnice.

Na Brijunskom otočju, iz antičkog razdoblja i srednjeg vijeka poznati su brojni kulturni spomenici. Na Brijunima su se izgradile i crkve koje su očuvane do danas te predstavljaju kulturno-spomeničku ostavštinu. Neke od danas najpoznatijih jesu crkva sv. Germana iz 1481. i sv. Roka iz 16. stoljeća. Brijunsko otočje je bilo primamljivo i zanimljivo i predsjedniku bivše Jugoslavije Josipu Brozu Titu, koji se iz Fažane prvi put uputio na Brijune 1947. te je to područje postalo njegovim privatnim mjestom za odmor. Zbog boravka Tita na Brijunima iza njega je ostalo bogato kulturno nasljeđe. Tito je bio rodom iz Kumrovca pa je danas Općina Fažana u dobroj suradnji s Općinom Kumrovec. Kulturno – povijesnu baštinu Brijuna čine spomenici iz svih razdoblja i stotinjak lokaliteta i objekata arheoloških i kulturno-povijesnih vrijednosti. Rimska vila u zaljevu Dobrika na Brijunima je lokalitet koji je sagrađen u 2./1. stoljeću pr. Kr. Vila je imala dugogodišnju naseljenost, o čemu svjedoče brojni nalazi iz razdoblja rimske republike, antike, karolinškog razdoblja i Venecije, odnosno mletačkog razdoblja koje se smatra posljednjim razdobljem koje je iza sebe ostavilo tragove života. Arheološkim istraživanjem otočja Brijuni pronađene su brojne antičke građevine, poput onih u uvali Verige, Val Madona, Kolci, Gradina te druge. U uvali Verige na Brijunima otkrivena je rimska vila u kojoj su pronađeni, na tzv. castrumu, ostaci „in situ“ velike dolije u dva paralelna reda, za koje se smatra da su izrađene u fažanskoj radionici Lekanija Bassa. Vila u Verigama je za sada jedinstvena maritimna rezidencijalna vila na području Istre u rimsko doba. Na Brijunima je smještena crkvice svetog Germana iz 15. stoljeća koja je poznata po istarskim freskama i glagoljičkim spomenicima Istre i Kvarnera. Danas je crkva lijepo uređena te se u njoj održavaju vjenčanja i krštenja.

Ključne riječi: Fažana, antičko doba, crkva, spomenici, gospodarstvo, kulturna povijest, Brijuni.

SUMMARY

The town Fažana is situated on the southwest of Istria, near Pula. Fažana is also a district, and several small towns such as Valbandon, Stancija Barbo and Šurida are part of it. It is known as the main land connection to the islands Brijuni, and even though legally the islands are property of the city of Pula, they were always considered as part of Fažana. Thanks to its location, between fertile fields and the sea, Fažana was inhabited by Romans, who left a rich historical legacy. Excavations revealed different relics and ruins from ancient times. In that period, Fažana was famous for the production of amphoras, for its basilicas, good wine and oils. The researching of its antique history begins in 2001, with the formation of the district of Fažana. Till then, the town was described in southistiran researcher's Anton Gniris literature works as Caius Laecanius Bassus' ceramic center. The work of Anton Gniris was based on the assumption that there should have existed a ceramic center in that area since many amphoras and ceramic material has been found there. An antique roman oil refinery was discovered in Mala Vala in 2006. What differs that refinery from others found near Fažana and on the islands Brijuni is that this one was almost intact. In the late Augustus' period, ceramic goods were baked in an appropriate furnace, remains of which were found in 2007 in Fažana's parish square. That discovery led Gniris to the conclusion that the area he was researching was the center of production, with workshops equipped with furnaces for ceramic-baking. Further research revealed a square-shaped ribbed furnace with a tunnel-like central fire room that had walls of baked clay or brick. By the end of Augustus' reign, the production of amphoras begins. The amphoras made in Fažana's workshops had Laecanius Bassus' stamps on. There were several types of the stamp, but the best known are Laek and C Laeb. After Laecanius Bassus died, the workshops became property of the Empire, as it's indicated by the stamps found on amphoras that are now kept in Archaeological Museum of Istria. The founding of the ceramic-brickmaking furnace confirms the theory regarding the building of the luxury beach

villa in Valbandon, near Mala Vala. The villa was built in the same period – during the Julian peace. Anton Gniris found remains of antique architecture - a roman villa decorated with a mosaics of colorful stones from the 1st and 2nd century. It is assumed that the brick-walled villa that had yards with porches belonged to Caius Laecanius Bassus' ceramic production complex in Fažana. Middle age life in Fažana developed on the remains of the Antique. The Middle Ages were defined by sacral architecture, which shows that citizens of Fažana were devoted Christians who built sacral buildings that, today, are the cultural legacy of that period. Those building involve: the Saint Cosmas and Damien parish, the church of the beloved Virgin Mary of Carmelites, the church of Saint John the Apostol and the church of Saint Elisha. There are six small churches dedicated to Saint Cosmas and Damien (the one in Fažana is the oldest and the only one that was a parish church). There is a cross at the entrance of the church, brought there on a ships that sailed from Trieste to Pula in 1709. The legend says that the people of Fažana and Štinjan fought over that cross, and because of that, there is a painting of the ship in the church in Fažana. The church of the beloved Virgin Mary of Carmelites is known by partially preserved two-layered wall paintings with round mandorlas that shine rays of light, and angels with hands crossed on their chests on the side. Saint Elisha's church is known for founding of middle-aged tombs carved in rocks and then plastered. That was done to imitate the burial of a deceased of the privileged ecclesiastical community in stone coffins. The churches of Saint Elisha and the Virgin Mary are considered to be connected because of the traditional worshipping of the prophet Ilia and his successor Elisha. The recent history of Fažana is marked by the events occurred in Istria between 1918 and 1945, after the fall of Austrian-Hungarian Empire and the arrival of Mussolini's fascism. Even though the town's economy flourished in that period, fascism was strongly opposed. The liberation of Brijuni started in Fažana, and there for a monument was built in town to honor the fallen and missing soldiers. It is well known that Fažana is a fishing town and that the people there know how to prepare pilchard in various ways. Pilchard is a valuated fish in Fažana and it even has its own celebration every year in August, called "Fešti od srdela". In 2006 started a project called "Pilchard Park" – a park with sculptures dedicated to the pilchard situated along the boardwalk (towards Peroj and Valbandon). Many different sculptures with the pilchard as main theme can be found in the park. Also, a monument in honor of

the boxer Mate Parlov was raised in Fažana on the 7th of January 2018, and placed near his house, precisely, on the boardwalk “Aleja maslina.”

Many antique monuments can also be found on the Islands of Brijuni. Churches that were built there and preserved till today are part of the cultural inheritance, and the most known are the church of Saint Germanus, from 1481, and the church of Saint Roch, from the 16th century. The former Yugoslavian president Josip Broz Tito, who first visited in 1957, loved the islands, and made them his private vacation destination. His residing on the islands left a rich cultural inheritance. He was born in Kumrovec, so today the two towns have a great collaboration. Part of the cultural inheritance of Brijuni are monuments from different historical periods and around a hundred different sites and buildings with cultural and historical values. The Roman villa in Dobrika bay was built in 2nd or 1st century B.C. Various roman and Carolingians remains, along with remains from the Venetian Republic, show that the villa was inhabited for many years. The Venetian Republic was the last to leave traces of life in the building. Archaeological research of Brijuni discovered many similar buildings in the bays Verige, Val Madona, Kolci, Gradina and others. In Verige, on the “castrum”, was found a roman villa with almost intact remains of two parallel lines of dolias that are considered to have been made in Laecanius Bassus’ workshops in Fažana. The villa in Verige is a unique residential roman beach villa in Istria. The Saint Germanus church on Brijuni from the 15th century is known for istrian frescos and Glagolitic monuments of Istria and Kvarner. Today, weddings and baptizing are often held in the beautifully decorated church.

Key words: Fažana, antique age, church, monuments, economy, cultural history, Brijuni.

Sadržaj pregledala i prevela: Nika Perić, sveučilišna prvostupnica međulingvističke komunikacije (dottoressa in Comunicazione Interlinguistica Applicata), Università degli Studi di Trieste